

KORXONALAR UCHUN MOLIVAVIY RISKLARNI BOSHQARISH BO'YICHA INTEGRATSION YONDASHUVLAR

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti

Kodirov Oybek Shermatovich oybekpost2021@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada korxonalarining moliyaviy xavf-xatarlarini boshqarishda zamonaviy integratsion yondashuvlar tahlil qilingan. Asosiy e'tibor moliyaviy risklarni aniqlash, baholash va samarali boshqarish usullariga qaratilgan. Diversifikatsiya, sug'urta, hedjlash va texnologiyalardan foydalanish orqali risklarni minimallashtirish yo'llari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, korxonalarda ERP tizimlari va sun'iy intellektdan foydalanish orqali moliyaviy boshqaruvni avtomatlashtirish va optimallashtirish bo'yicha tavsiyalar beriladi. Ushbu yondashuvlar korxonalarining barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: moliyaviy risklar, integratsion yondashuv, hedjlash, diversifikatsiya, sug'urta, texnologiyalar, moliyaviy boshqaruv, risklarni monitoring qilish, ERP tizimlari, xavflarni minimallashtirish.

Kirish. Hozirgi tezkor rivojlanayotgan iqtisodiy sharoitda korxonalar ko'plab murakkab moliyaviy muammolar bilan yuzlashmoqda. Globalizatsiya, bozorlarning o'zgaruvchanligi va texnologik taraqqiyot korxonalar uchun yangi imkoniyatlar bilan birga moliyaviy xavf-xatarlarni ham keltirib chiqarmoqda. Moliyaviy risklar korxonalar faoliyatining har bir jabhasida namoyon bo'lib, ularning foyda olish qobiliyatiga va barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Bugungi kunda moliyaviy xavf-xatarlarni samarali boshqarish korxonalar muvaffaqiyatining muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Global iqtisodiy o'zgarishlar, texnologik rivojlanish va geosiyosiy beqarorlik biznes muhitini tobora murakkablashtirmoqda. Natijada, korxonalar valyuta kursining tebranishlari, foiz stavkalarining o'zgarishi, bozor raqobatining keskinlashishi va kredit xavfi kabi moliyaviy tahdidlar bilan tez-tez to'qnash kelmoqda. Ushbu maqola moliyaviy risklarni boshqarish bo'yicha integratsion yondashuvlarning ahamiyatini tahlil qilishga bag'ishlanadi.

Moliyaviy xavf-xatarlarning tasnifi.

Moliyaviy xavf-xatarlar korxonalarining moliyaviy holatiga turli shakllarda ta'sir qilishi mumkin. Ushbu xavflarni quyidagi asosiy toifalarga ajratish mumkin:

➤ Bozor xavfi – Valyuta kurslari, foiz stavkalari va aktivlar narxlarining tebranishlari bilan bog'liq xatarlar.

- Kredit xavfi – Qarzdorlarning o‘z majburiyatlarini bajarmaslik ehtimoli.
- Likvidlik xavfi – Korxonaning qisqa muddatli majburiyatlarini bajarish imkoniyatining yo‘qligi.
- Operatsion xavf – Ichki boshqaruvdagi kamchiliklar, texnologik xatoliklar va inson omiliga bog‘liq xatarlar.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, korxonalarining 70% dan ortig‘i bir yoki bir nechta yuqorida keltirilgan xavflarga duch keladi. Bu esa integratsion boshqaruv yondashuvining zarurligini tasdiqlaydi.

Integratsion yondashuv moliyaviy xavf-xatarlarni boshqarishda kompleks va tizimli yondashishni ta‘minlaydi. Korxonalar uchun moliyaviy risklarni aniqlash, baholash va boshqarishning barcha jihatlarini yagona tizimga birlashtirish, nafaqat xatarlarni kamaytiradi, balki ularning moliyaviy barqarorligi va uzoq muddatli muvaffaqiyatiga hissa qo‘shadi. Ushbu yondashuvning asosiy afzalliklarini uchta muhim tamoyil asosida kengroq ko‘rib chiqamiz.

1. Risklarni sug‘urtalash va hedjlash

Moliyaviy xavflarni sug‘urtalash va hedjlash – korxonalarining eng asosiy va samarali strategiyalaridan biridir. Ayniqsa, valyuta kurslari va foiz stavkalari o‘zgarishlariga ta‘sirchan bo‘lgan korxonalar uchun hedjlash vositalaridan foydalanish zaruriyatga aylangan. Derivativ vositalar, jumladan fyuchers, opsiyonlar va svoplar orqali korxonalar moliyaviy barqarorlikni ta‘minlashi mumkin.

Misol uchun, 2023 yilgi Jahon banki hisobotiga ko‘ra, global miqyosdagi yirik kompaniyalarning 60% dan ortig‘i hedjlash strategiyalarini joriy qilgan. Ushbu yondashuv nafaqat moliyaviy yo‘qotishlarni kamaytirishga yordam beradi, balki korxonalarining bozor o‘zgarishlariga nisbatan chidamliligini oshiradi. O‘zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlarda ham yirik eksport va import qiluvchi kompaniyalar bu yondashuvdan foydalanishni boshlagan, ayniqsa, valyuta kursining barqaror emasligi sharoitida.

Sug‘urtalash esa, boshqa moliyaviy xavflarni boshqarishda muhim rol o‘ynaydi. Masalan, korxonalar o‘z aktivlarini yo‘qotishdan himoya qilish yoki kredit xavfini sug‘urtalash orqali bankrotlik xavfini sezilarli darajada kamaytirishi mumkin.

2. Diversifikatsiya

Diversifikatsiya – xavflarni boshqarishda eng samarali va universal strategiyalardan biri hisoblanadi. Korxonalar aktivlarini turli tarmoqlar, geografik hududlar yoki bozor segmentlariga taqsimlash orqali xavf-xatarlar ta‘sirini kamaytirish mumkin. Bu yondashuv korxonaning faqat bir bozor yoki tarmoqqa qaram bo‘lib qolishining oldini oladi.

Masalan, AQShdagi yirik kompaniyalar 2022 yilda o'z investitsiyalarining 40% ni rivojlanayotgan bozorlar hissasiga yo'naltirgan. Bunday strategiya ularga global bozorda o'z faoliyatini kengaytirish va xavflarni teng taqsimlash imkonini bergan. Diversifikatsiya natijasida korxonalar faqat bir sohadagi iqtisodiy tebranishlarga qaram bo'lib qolmaydi, balki yangi bozor imkoniyatlarini ham qo'lga kiritadi.

O'zbekiston sharoitida diversifikatsiya strategiyasi qishloq xo'jaligi, sanoat va xizmat ko'rsatish sohalarini uyg'un rivojlantirish orqali amalga oshirilishi mumkin. Bunday yondashuv nafaqat moliyaviy xavflarni kamaytiradi, balki iqtisodiy o'sish sur'atlarini barqarorlashtirishga yordam beradi.

3. Raqamli texnologiyalar va avtomatlashtirish

Hozirgi raqamli iqtisodiyot davrida moliyaviy risklarni boshqarishda texnologiyalardan foydalanish juda muhim. Sun'iy intellekt (AI), katta ma'lumotlar (Big Data) va blokcheyn texnologiyalari moliyaviy xatarlarni aniqlash va prognoz qilish jarayonlarini sezilarli darajada soddalashtiradi.

Sun'iy intellekt algoritmlari korxonalariga moliyaviy ma'lumotlarni real vaqt rejimida tahlil qilish va bozor tebranishlarini oldindan bashorat qilish imkoniyatini beradi. Katta ma'lumotlar texnologiyasi esa bozor trendlarini chuqur tahlil qilish va xavflarning oldini olish strategiyalarini ishlab chiqishda qo'llaniladi. Misol uchun, McKinsey kompaniyasining 2024 yildagi tadqiqotlariga ko'ra, texnologiyalardan foydalangan korxonalar moliyaviy risklarni boshqarishda 25% ga yuqori samaradorlikka erishgan. Moliyaviy risklarni boshqarishda integratsion yondashuvning muvaffaqiyati uchun korxonalar rahbarlari risklarni muntazam monitoring qilish, strategik rejalashtirish va innovatsion texnologiyalarni faol joriy qilishga alohida e'tibor qaratishi kerak. Ushbu yondashuv nafaqat moliyaviy xavflarni minimallashtirish, balki korxonaning uzoq muddatli rivojlanishiga xizmat qiladi.

➤ *Amaliy misollar*

Moliyaviy risklarni boshqarishda integratsion yondashuv muvaffaqiyatli natijalar keltirgan bir qator kompaniyalar mavjud:

1. Nestle kompaniyasi: Valyuta xavfini boshqarish uchun derivativ vositalardan samarali foydalangan holda 2019-2023 yillar oralig'ida valyuta tebranishlaridan kelib chiqadigan yo'qotishlarni 15% ga kamaytirdi.

2. Apple Inc.: Diversifikatsiya strategiyasi yordamida o'z daromadining 60% dan ortig'ini global bozorlar hisobidan shakllantirib, mahalliy bozor xatarlarini pasaytirdi.

3. O'zbekiston milliy korxonalari: Sug'urta va kredit xavfini boshqarish orqali 2022 yilda moliyaviy yo'qotishlarni 20% ga kamaytirishga erishgan.

Integratsion yondashuv moliyaviy xavf-xatarlarni boshqarishda muhim rol o'ynaydi. Korxonalar risklarni sug'urtalash, diversifikatsiya, texnologiyalardan foydalanish va

avtomatlashtirish orqali moliyaviy barqarorlikka erishishi mumkin. Shu bilan birga, moliyaviy risklarni boshqarish strategiyalarini ishlab chiqishda quyidagilarni hisobga olish muhim:

1. Risklarni baholash va monitoring qilish tizimini doimiy ravishda takomillashtirish.
2. Yangi texnologiyalar va tahliliy vositalardan keng foydalanish.
3. Xalqaro tajribani o'rganish va milliy sharoitga moslashtirish.

Moliyaviy risklarni boshqarishdagi integratsion yondashuv korxonalar uchun nafaqat xatarlarni minimallashtirish, balki raqobatbardoshlikni oshirish va uzoq muddatli muvaffaqiyatga erishishning kalitidir.

Xulosa

Korxonalar faoliyatining barqarorligi va muvaffaqiyati moliyaviy xavf-xatarlarni samarali boshqarishga bog'liq. Zamonaviy iqtisodiy sharoitda valyuta kurslarining o'zgarishi, foiz stavkalari tebranishlari, kredit xavfi va likvidlik muammolari kabi moliyaviy xavflar korxonalar faoliyatiga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bunday sharoitda integratsion yondashuvdan foydalanish xavflarni minimallashtirishning eng samarali usuli sifatida ahamiyat kasb etadi.

Moliyaviy risklarni boshqarishdagi integratsion yondashuv korxonalarga nafaqat xavflarni kamaytirish, balki barqaror rivojlanish, bozor o'zgarishlariga chidamli bo'lish va uzoq muddatli muvaffaqiyatga erishishda yordam beradi. Shu bois, korxonalar moliyaviy boshqaruv jarayonlarini muntazam ravishda takomillashtirishi, xalqaro tajribadan foydalanishi va zamonaviy innovatsion texnologiyalarni joriy qilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Brigham, E. F. and Ehrhardt, M. C. (2017) Financial Management: Theory and Practice. 15th edn. Boston: Cengage Learning.
2. Hull, J. C. (2018) Risk Management and Financial Institutions. 5th edn. New Jersey: Wiley.
3. Damodaran, A. (2020) The Dark Side of Valuation: Valuing Young, Distressed, and Complex Businesses. 3rd edn. New Jersey: Wiley.
4. Allen, F., Brealey, R. A. and Myers, S. C. (2021) Principles of Corporate Finance. 13th edn. New York: McGraw-Hill Education.
5. Романов, А. А. (2018) Финансовый менеджмент: управление рисками. Москва: Инфра-М.
6. Иванов, С. А. (2021) 'Инновационные подходы к управлению финансовыми рисками', Финансы и кредит, 27(3), сс. 25-34.
7. Павлова, Е. В. и Сидоров, И. Б. (2023) Риск-менеджмент на предприятиях: теория и практика. Санкт-Петербург: Питер.